

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2019.55.100-109>

УДК 72.02

Магей А. С.

аспірантка

*кафедри архітектури та середовищного дизайну
Національного університету водного господарства та*

природокористування

magej_ball@nuwm.edu.ua

orcid.org/ 0000-0002-2977-4056

НЕОГОТИЧНА САДИБА В СЕЛІ КАПУСТЯНИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СПРОБА ГІПОТЕТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Анотація: у статті розглянуті архітектурні особливості садиби Щеньовських в селі Капустяни Вінницької області як характерного прикладу романтичної архітектури Поділля кінця XIX століття. Виконана гіпотетична графічна реконструкція будівлі палацу.

Ключові слова: палац, пейзажний парк, романтизм, неоготика, реконструкція.

Постановка проблеми. Тема палацово-паркового будівництва України XIX століття є досить актуальною для українських та закордонних дослідників. У попередні десятиліття накопичений масив різноаспектних досліджень стосовно ансамблів, розташованих, в тому числі, й на території Поділля (межі сучасних Вінницької, Хмельницької (без північної смуги), південної частини Тернопільської, а також – невеликі прилеглі території Житомирської, Черкаської, Кропивницької областей України). Як правило, – це найбільш відомі та найкраще збережені об'єкти, що мають статус пам'яток архітектури України місцевого або національного значення. Однак, окрім них на території Поділля існує велика кількість садиб, переважно невеликих за розміром, які залишаються поза увагою дослідників. З плином часу ці об'єкти руйнуються й поступово зникають. Характерним прикладом є садиба польських поміщиків Щеньовських, що знаходиться в селі Капустяни Тростянецького району Вінницької області. За весь період свого існування садиба зазнала великої кількості перебудов й змінила своє первісне призначення. У ході історичних подій більшу частину будівлі взагалі було втрачено. Тому, важливим є питання збереження пам'яті та охорона даного ансамблю.

Аналіз останніх досліджень доводить що, палац в Капустянах, на жаль, чи не єдиний маєток на Поділлі, про який збереглося найменше інформації. Короткі описи палацу знаходимо у працях польських дослідників Р. Афтаназі [1] та А. Урбанського [2]. Варто відзначити монографію

Л.Л. Кушніра [3], присвячену історії села Капустяни. Відомості про власників маєтку подані у працях В. Колесник [4] та К. Завальнюка [5]. Окремі згадки про садибу висвітлені у краєзнавчих путівниках [6, 7] та фотоальбомі «Одвічна Вінниччина» [8].

Мета. Виявлення стилістичних, об'ємно-планувальних та композиційних особливостей садиби Щеньовських в с. Капустяни Вінницької області та виконання її графічної реконструкції.

Виклад основного матеріалу. 2-га половина XIX століття характеризувалася зміною соціально-економічних відносин. Відміна кріпосного права, поява прошарку заможних селян-господарів, призвели до зниження прибутків маєтків. Власниками переважної кількості цих садиб залишалась польська шляхта. Змінився й сам характер резиденціонального будівництва: на зміну величним розкішним палацам приходять невеликі мальовничі садиби, які відображали романтичні тенденції в тогочасній польській та західноєвропейській архітектурі. Однією з форм вираження таких тенденцій стало використання історичної стилістики при формуванні архітектурного образу. Зокрема, значного поширення набуває інтерпретація морфологічної системи готичної архітектури.

Палац Щеньовських у селі Капустяни є зразком такого підходу.

Вперше Капустяни позначені на карті французького картографа Г.Л. де Боплана [9], а перша писемна згадка про село датується 1629 роком. У ті часи Капустяни перебували у власності польського поміщика В. Куницького [3]. Кому належало село протягом 2-ї пол. XVII ст. та більшої частини XVIII ст. – невідомо. До 2-ї пол. XIX ст. Капустяни належали польській родині графів Потоцьких. У зв'язку з великими витратами на свою суспільну діяльність, Б. Потоцький був змушений продати частину своїх маєтків. Зокрема, с. Капустяни дістались Ф. Ярошинському. У власність Щеньовських маєток перейшов в результаті шлюбу доньки Ф. Ярошинського – Юлії із С. Щеньовським [4, 5]. Станом на 2-гу половину XIX ст. у Капустянах уже був старий поміщицький будинок, відомостей про який не знаходимо ніде, окрім позначень на російській топографічній карті 1877 року [10]. Можна сказати лише, що це був прямокутний у плані будинок, розташований на території садиби площею приблизно 73.2 га [3]. Саме тут і народився Ігнаці Щеньовський – підприємець, державний діяч та власник майбутнього нового палацу в Капустянах.

Аналізуючи карти того періоду, можемо стверджувати, що садибний комплекс розташовувався на околиці села і був віддаленим від головних доріг населеного пункту [11]. Комплекс садиби, огорожений цегляним парканом, включав будівлю власне палацу, будинок директора цукрового заводу,

заводські корпуси, житлові будинки для прислуги, господарські приміщення (рис.1). У зв'язку із будівництвом такої кількості споруд, в селі функціонував власний цегельний завод.

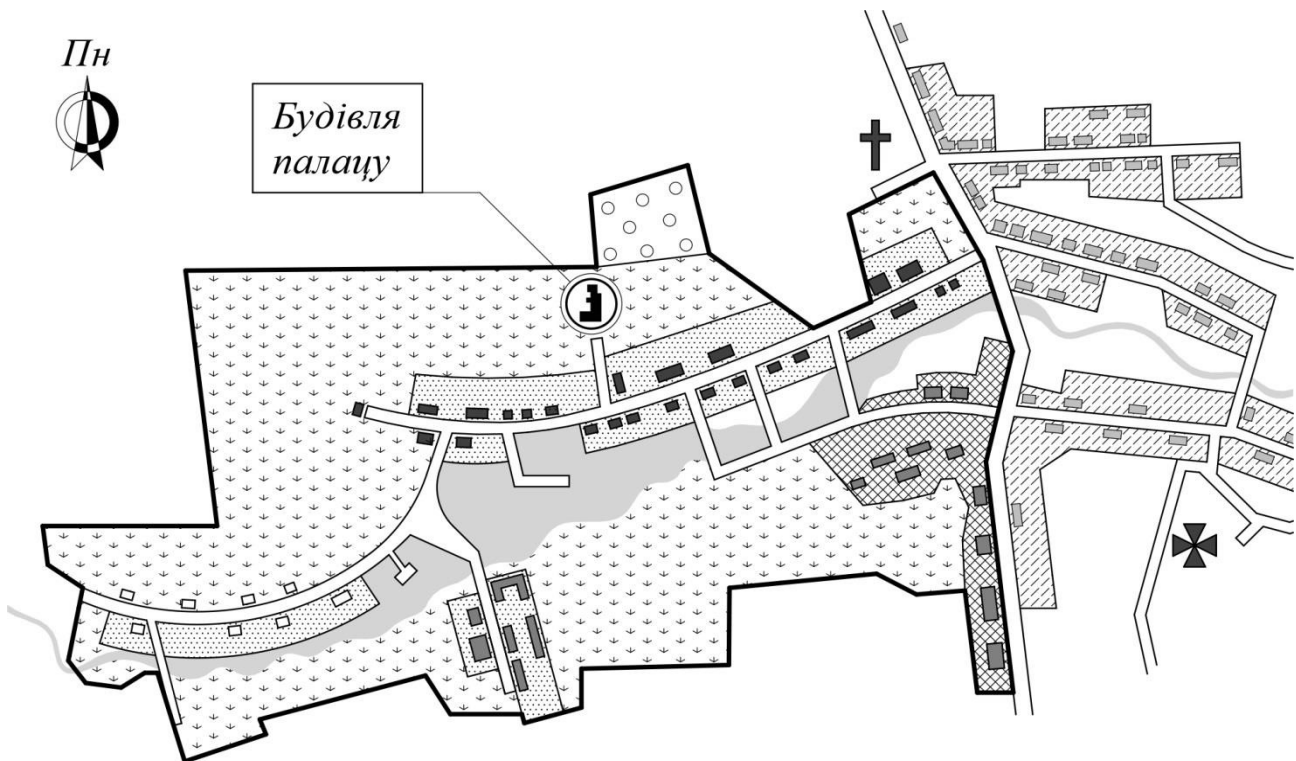

Рис. 1. План-схема ділянки садиби (автор А.С. Магей)

 - господарські будівлі;	 - межі території садиби;
 - будинки прислуги;	 - територія цукрового заводу;
 - житлова забудова села;	 - костел;
 - водойма;	 - церква;
	 - сад.

Новий палац був збудований у стилі англійської готики, за проектом відомого київського архітектора Олександра Шілле (1830 – 1897) – автора багатьох визначних споруд адміністративного, господарського та житлового призначення. Серед них: київський водогін, Колегія П. Галагана (1871), Біржа (1873), музичне училище (1874), Міська дума (1878) [12].

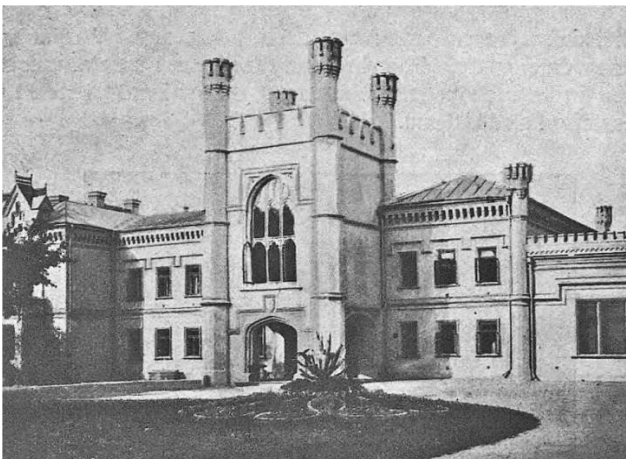
Будівництво палацу тривало з 1880 по 1888 роки. Припускають, що така його тривалість була пов'язана з технологією виготовлення вапна. Ще одним чинником будівництва палацу саме в ці роки було відкриття паном Щеньовським вузькоколійки, що з'єднувала село Капустяни з головною лінією залізниці Київ – Одеса на станції Вапнярка [3].

Можемо робити припущення про склад приміщень палацу, на основі аналогічних садибних ансамблів, що будувалися чи перебудовувалися у цей же

період (зокрема, палац Вітославських в с. Чернятин Жмеринського району Вінницької області) на території Російської імперії, до якої на той час входила Подільська губернія.

Характерною особливістю тогочасних садиб була наявність у їх складі родинних бібліотек, що було даниною моді [13]. Відомо, що й у маєтку Щеньовських була велика збірка книг та рукописів, більша частина з яких була знищена під час подій 1917 року. Деякі з книг були вивезені власниками садиби до Польщі.

Палац мав складну форму у плані. Північний та південний флігелі формували невеликий курдонер, у центрі якого розміщувався фонтан. Аналіз іконографічних матеріалів (збережених фото (рис.2)) свідчить, що головний та парковий фасади мали подібне вирішення. Вікна були прямокутними з вузькими обрамленнями. Парадний вхід – акцентований масивною прямокутною 3-поверховою вежею, увінчаною аттиком із зубцями. Другий та третій поверхи вежі були об'єднані великим готичним вікном. Можливо, саме тут й розміщувалась бібліотека. Кожен з флігелів палацу мав окремий вхід, завершений готичним фронтоном. Над входами знаходились балкони. Перший та другий поверхи були розділені карнизом. Кути будівлі підкреслювали багатокутні башточки – бартизани. Будівля завершувалась консольним фризом і була накрыта невисоким дахом.

Рис. 2. Фото палацу перед 1917 роком [1].

Планувальна схема будівлі – змішаного типу: коридорна з однібічним розташуванням приміщень в поєднанні з анфіладною. Центральний корпус сполучався з правим флігелем за допомогою оранжереї, де розміщувалась мармурова скульптура дружини І. Щеньовського – Анни разом із дітьми.

Проектом передбачалося зведення підвальних приміщень різного господарського призначення.

Одночасно зі зведенням дренажної системи садиби було закладено мережу підземних переходів. Один з ходів вів до костелу, що розташовувався неподалік палацу, інший – до південно-східної, паркової частини садиби [3]. Конструкція перекриття дренажних каналів та підземних переходів була склепінчастою.

Невід'ємною частиною романтичних садиб були пейзажні парки, особливістю яких було гармонійне поєднання будівель комплексу з природним ландшафтом місцевості [14]. Таким парком була оточена й садиба у селі Капустяни. Поруч був сад, північна частина якого огорожувалась муром висотою в 2.5 метри. Так званий «сад у мурах» – своєрідна теплиця, де вирощували екзотичні рослини. Із ґрунту, видобутого під час будівництва підземних переходів, у південно-східній частині парку було сформовано штучний насип висотою приблизно 10 м. На пагорбі знаходилась альтанка, до якої вела спіралеподібна доріжка [3]. Як відомо, наявність таких штучних пагорбів була характерною рисою романтичних парків.

Інтер'єр палацу був прикрашений різьбленими панелями, декор залів та меблі були у стилі інтер'єрів французьких палаців середини XVII ст. Зали палацу мали паркетну підлогу. Ліпнина імітувала орнамент з французького замку Блуа Генріха II [2].

Події Першої світової та громадянської воєн призвели до руйнації багатьох пам'яток культурної спадщини. Садиба Щеньовських у Капустянах не стала винятком. Маєток був неодноразово розграбований. Зі слів нащадків І. Щеньовського, які емігрували до США після Другої світової війни, дізнаємося про масштабну пожежу, що сталася в палаці після 1919 року. Внаслідок чого, усі дерев'яні конструкції даху та перекриття згоріли. Залишились тільки стіни палацу, сходові марші, скульптури та огорожа маєтку. Проте, незважаючи усі ці події, палац зберігав свої архітектурні форми до 2-ї половини 1920-х років. Тоді стіни головного корпусу та одного з флігелів будівлі розібрали на цеглу, з якої пізніше побудували заводський клуб. До вцілілої частини добудували ризаліт, прорізали в стінах додаткові отвори під вікна, всередині додали перегородки. Так у маєтку почала діяти сільська школа, яка знаходиться там і зараз (рис.3). Саме наявність школи у стінах палацу і забезпечила його збереження. До наших днів також зберігся будинок управляючого (зараз дитячий садок), частково збережена огорожа садиби.

Висновки.

Садиба Щеньовських у Капустянах є характерним зразком архітектури Поділля кінця XIX ст, образ якої сформований під впливом романтичних тенденцій у європейській та російській архітектурі того періоду. Садиба і

палац, у зв'язку з певними історичними подіями, зазнали великої кількості перебудов й змінили своє функціональне призначення. На даний момент потребують охорони та внесення до реєстру пам'яток культурної спадщини України.

На основі натурних обстежень об'єкту, аналізу картографічних та іконографічних матеріалів, автором було виконано гіпотетичну реконструкцію втраченої частини будівлі палацу (рис.4).

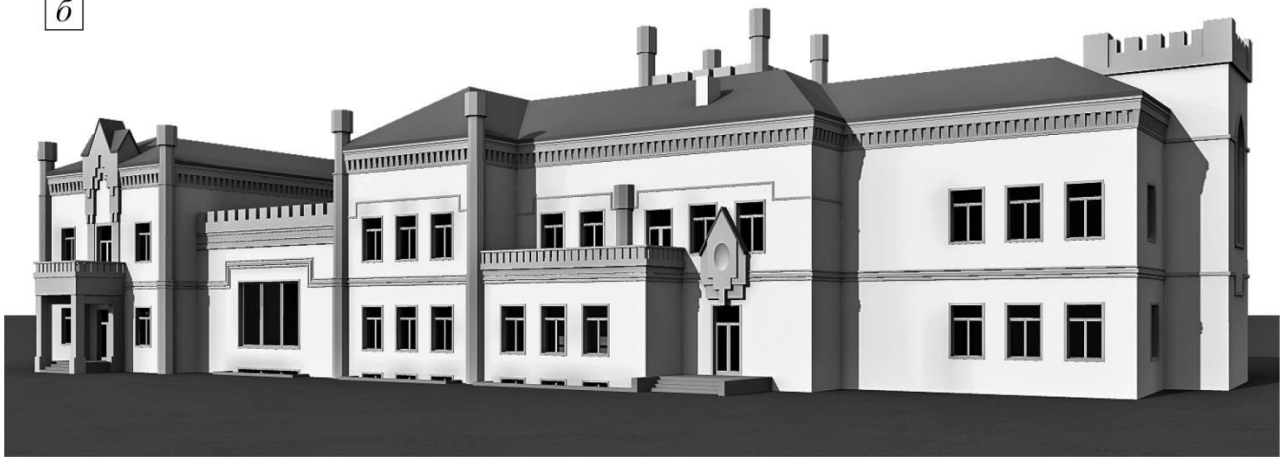
Рис. 3. Будівля палацу (фото автора, 2019)

а - південно-східна частина палацу; б - фрагмент підземної частини костелу; в - північна частина палацу; г - західна частина палацу.

а

б

в

Рис. 4. Гіпотетична реконструкція будівлі палацу (автор А.С. Магей)
а - північно-західна частина палацу; б - північно-східна частина
палацу; в - південно-східна частина палацу.

Список використаних джерел:

1. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 10. – Wrocław. – 1996. – 573 s.: il.
2. Urbanski A. Z czarnego szlaku i tamtych rubiezy. – Warszawa. – 1928. – 159 p.: il.
3. Кушнір Л.Л. Село Капустяни в історії Брацлавщини: від першої писемної згадки – до початку 1920-х рр. (історія села і краю в документах, історичних дослідженнях, народних переказах та спогадах сучасників): монографія / Л.Л.Кушнір. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2014. – 106 с.
4. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: бібліографічний словник / В. Колесник. – Вінниця: БМГО «Розвиток», 2007. – 1008 с.: іл.
5. Завальнюк К.В. Останній із визначних Щеньовських (Черленківська минувшина) / К.В. Завальнюк. – Вінниця, 2004. – 49с.
6. Томілович Л. Історичні садиби Вінницької області / Л. Томілович. – Чернігів: ВАТ «Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда», 2011. – 220 с.
7. Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина [Текст] / Упоряд.: Ю.А. Зінько, М.Р. Мудраченко та ін. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 400 с.: табл.; кол. вкл. фото [32].
8. Одвічна Вінниччина: фотоальбом / ред.-упоряд. А.В. Стебелев. – Вінниця: «Нілан-ЛТД», 2017. – 222 с.
9. Sanderus antiquariaat [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sanderusmaps.com/detail.cfm?c=7020>
10. Военно-топографическая карта Российской Империи. Трехверстовка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etomesto.ru/shubert-map/26-7/>
11. Старинные карты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freemap.com.ua/maps/dvuxverstovki/37-27.jpg>
12. Тимофієнко. В. Зодчі України кінця XVIII – XX початку століть: бібліографічний довідник / В. Тимофієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alyoshin.ru/Files/publika/timofienko/tim_zodchi_040.html#shile
13. Кароєва Т.Р. Провінція у галактиці Гутенберга: книжкова культура подолян другої половини XIX – початку XX століття: монографія / Т.Р. Кароєва;. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 472 с.: іл.
14. Тимофієнко В.І. Українська садибна архітектура другої половини XVIII – першої третини XIX століття / В.І.Тимофієнко. – К.: НДІТІАМ, 1993. – 44 с.:іл.
15. Асеев Ю.С. Історія української архітектури / Ю. С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін.; за ред. В.І.Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.: іл.
16. Малаков Д. По Брацлавщине: От Винницы до Тульчина М.: Искусство, 1982. – 172 с.
17. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 3. – Warszawa. – 1882. – 960 s.

References

1. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 10. Wrocław, 1996, 573 p.: il. (in Polish).
2. Urbanski A. Z czarnego szlaku i tamtych rubiezy. Warszawa, 1928, 159 p. il. (in Polish).
3. Kushnir L.L. Selo Kapustiany v istorii Bratslavshchyny: vid pershoi pysemnoi zghadky – do pochatku 1920-kh rr. (istoriia sela i kraiu v dokumentakh, istorychnykh doslidzhenniakh, narodnykh perekazakh ta spohadakh suchasnykiv) [Kapustyany village in the history of Bratslavshchina: from the first written mention - until the early 1920's (history of the village and the region in documents, historical researches, folk legends and memoirs of contemporaries)]: monohrafiia. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis», 2014, 106 p. (in Ukrainian).
4. Kolesnyk V. Vidomi poliaky v istorii Vinnychchyny [Famous Poles in Vinnytsia History]: bibliografichnyj slovnyk. Vinnytsia: BMHO «Rozvytok», 2007, 1008 p.: il. (in Ukrainian).
5. Zaval'niuk K.V. Ostannij iz vyznachnykh Schen'ovs'kykh (Cherlenkivs'ka mynuvshyna) [The last of the sights of the Shchenovsky (Cherlenkov past)]. Vinnytsia, 2004, 49 p. (in Ukrainian).
6. Tomilovych L. Istorychni sadyby Vinnyts'koi oblasti [Historical manors of Vinnytsia region]. Chernihiv: VAT Redaktsijno-vydavnychyj kompleks Desnians'ka pravda, 2011, 220 p. (in Ukrainian).
7. Zin'ko Y.A. (ed.) Pam'iatky istorii ta kul'tury Vinnyts'koi oblasti: slovnykova chastyna [Monuments of history and culture of Vinnytsia region: Dictionary part]. Vinnytsia: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2011, 400 p.: tabl.; kol. vkl. foto [32]. (in Ukrainian).
8. Stebeliev A.V. Odvichna Vinnychchyna: fotoal'bom [Eternal Vinnytsia region: photo album]. Vinnytsia: «Nilan-LTD», 2017, 222 p. (in Ukrainian).
9. Sanderus antiquariaat. Retrieved from: <https://sanderusmaps.com/detail.cfm?c=7020>
10. Voенно-topohrafycheskaia karta Rossyjskoj Ympery. Trekhverstovka. [Military topographic map of the Russian Empire]. Retrieved from: <http://www.etomesto.ru/shubert-map/26-7/> (in Russian).
11. Starynnye karty [Vintage cards]. Retrieved from: <http://freemap.com.ua/maps/dvuxverstovki/37-27.jpg> (in Russian).
12. Tymofiienko. V. Zodchi Ukrainy kintsia XVIII – XX pochatku stolit': bibliografichnyj dovidnyk [Architects of Ukraine of the late XVIII - XX centuries: bibliography]. Retrieved from: http://alyoshin.ru/Files/publika/timofienko/tim_zodchi_040.html#shile (in Russian).
13. Karoieva T.R. Profintsiiia u halaktytsi Hutemberha: knyzhkova kul'tura podolian druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Province in the Gutenberg galaxy: book culture of the peasants of the second half of the nineteenth - early twentieth centuries]: monohrafiia. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2014, 472 p.: il. (in Ukrainian).
14. Tymofiienko V.I. Ukrains'ka sadybna arkhitektura druhoi polovyny XVIII – pershoi tretyny XIX stolittia [Ukrainian manor architecture of the second half of XVIII - first third of XIX century]. Kyiv: NDIITIAM, 1993, 44 p.: il. (in Ukrainian).

15. Tymofiienko V.I., Asieiev Y.S., Vechers'kyj V.V., Hodovaniuk O.M. Istoriiia ukrains'koi arkhitektury [History of Ukrainian architecture]. Kyiv: Tekhnika, 2003, 472 p.: il. (in Ukrainian).
16. Malakov D. Po Brtsslavschyne: Ot Vynnytsy do Tul'chyna [In Bratslavshchina: From Vinnytsia to Tulchyn]. Moskow: Yskusstvo, 1982, 172 p. (in Russian).
17. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 3. Warszawa, 1882, 960 p. (in Polish).

Аннотация

Магей А. С. аспирантка кафедры архитектуры и дизайна окружающей среды Национального университета водного хозяйства и природопользования.

Неоготическая усадьба в селе Капустяны Винницкой области: попытка гипотетической реконструкции.

В статье рассмотрены архитектурные особенности усадьбы Щеневских в селе Капустяны Винницкой области, как характерного примера романтической архитектуры Подолья конца XIX века. Выполнена гипотетическая графическая реконструкция здания дворца.

Ключевые слова: дворец, пейзажный парк, романтизм, неоготика, реконструкция.

Annotation

Magey A. Postgraduate Student of Department of Architecture and Environmental Design of National University of Water and Environmental Engineering.

Neo-Gothic Manor in the Village Kapustiany, Vinnytsia Region: a Hypothetical Reconstruction Attempt.

The present article describes the stylistic, space-planning and compositional peculiarities of the manor of Polish landowners, the Shchenovskiyis, in the village Kapustiany, Trostianets district, Vinnytsia region. The factors, which influenced the building of the complex, namely: change of the social-economic relationships, change of the landowners' stylistic preferences, building of the narrow-gauge railway and spread of romantic tendencies in the Polish and West-European architecture of that time are analyzed. It is stated that the usage of historical stylistic for the formation of an architectural shape became one of the forms of realization of such tendencies. In particular, the usage of Gothic forms became of great popularity.

The state of preservation of the object is analyzed. Such peculiarities of the complexes of that time, as the situation of the manors in the middle of the English landscape gardens and the availability of family libraries in their composition are defined. Short details from the history of the village Kapustiany are also provided. It was stated, that within the whole period of its history the manor has faced multiple reconstructions and its primal purpose has been changed.

Furthermore, in the course of historical events the biggest part of the building has been lost. That's why, the task of memory preservation of the complex and its protection become of primal importance. Based on the analysis of the object on the location and on the analysis of the map and iconographic materials the hypothetical reconstruction of the palace building was performed.

Key words: palace, landscape garden, romanticism, neo-Gothic, reconstruction.